

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М. П. ДРАГОМАНОВА**

САВЧИН Тетяна Олександрівна

УДК 883.04-193.3

СОНЕТИ Д.ПАВЛИЧКА. ПОЕТИКА ЖАНРУ

10.01.01 - українська література

**Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук**

Київ - 1999

Дисертація є рукописом.

Робота виконана на кафедрі історії української літератури Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, Міністерство освіти України.

Науковий керівник – доктор філологічних наук, професор **ГНІДАН Олена Дмитрівна**

Офіційні опоненти – доктор філологічних наук, професор **ГУЛЯК Анатолій Борисович**,
Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, професор
кафедри української літератури

кандидат філологічних наук, доцент **КОРНІЙЧУК Валерій Семенович**,
Львівський університет імені І.Франка, доцент кафедри української літератури

Провідна установа – Київський національний університет імені Тараса Шевченка, кафедра історії
української літератури ХХ століття, Міністерство освіти України, м. Київ.

Захист відбудеться 28 січня 2000 р. о 16 год. 30 хв. на засіданні спеціалізованої вченої ради К
26.053.04 в Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова:

01030, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Національного педагогічного університету
імені М.П. Драгоманова: 01030, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розіслано 27 грудня 1999 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Н.П. Гальона

Актуальність дослідження. Останнім часом з'явилося чимало праць про специфіку окремих жанрових форм (модифікацій та різновидів), їх розвиток, про формування системи жанрів як структурно-організуючого начала. Отже, є основа для аналізу жанрових форм доробку творчої індивідуальності, вивчення типології жанрових систем літературних епох, зокрема й системи сонетного жанру, який, з огляду на своє 700-літнє існування, зазнав кардинальних змін у формі і змісті. І все ж традиційними залишаються справедливі нарікання на недостатню теоретичну розробку національної природи сонета.

Заслуги Д. Павличка у відродженні і збагаченні жанру сонета, наповненні його свіжими громадсько-інтимними настроями, філософськими мотивами досить вагомими. Сонетний доробок Д. Павличка являє собою цінний матеріал і для характеристики політики, культури і загальної атмосфери в Україні у роки більшовицьких репресій, застою і відродження. На жаль, наукові дослідження далеко не адекватні постаті Д. Павличка і тій ролі, яку відіграв він у духовному збагаченні нації; фактично, немає ще спеціального дослідження про жанрову специфіку й структуру сонета як оригінальної й самодостатньої естетичної системи. Переважна більшість праць написана в радянський час, коли художні трактування подавалися в ідеологічно або політично керованому варіанті, наукові рецепції залежали від конкретних політичних доктрин та цінностей, а естетичні акценти поступалися існуючим політичним домінантам.

Таким чином, спроба проаналізувати художню реальність, образну динаміку мистецького світу Д. Павличка крізь призму рівня довершеності твору, ступеня розробленості його структурно-композиційних засад, органічності й самобутності концептуальних векторів, відповідності художньої практики митця його літературно-естетичним уподобанням та пріоритетам, концептуального та архітектонічного розвитку художника є **актуальною**.

Наукова новизна дисертації. Критичний аналіз літератури, дотичної тією чи іншою мірою до досліджуваної проблеми, свідчить про недостатню увагу дослідників до сонетарію Д. Павличка. У дисертації використано підходи новітніх теорій, передусім психоаналізу, рецептивної естетики, герменевтики, запропоновано концепцію внутріжанрової типології сонетних циклів Д. Павличка, розкрито принципи циклізації, традицій та новаторства, жанрову специфіку павличківського сонета, дискурс сонетного мислення поета, окреслено сукупність ознак організації конкретного твору, де кожний сегмент і компонент має своє естетичне місце і вагу. Жанрова структура сонетів Д. Павличка як особлива естетична єдність у системному аспекті розглядається вперше, що обумовлює її **новизну**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконувалося як складова частина комплексної теми “Жанрова система української літератури ХІХ-

XX століття”, над якою працює колектив кафедри історії української літератури Тернопільського педагогічного університету імені Володимира Гнатюка.

Предметом дослідження є сонетні цикли Д. Павличка: “Львівські сонети”, “Білі сонети”, “Київські сонети”, “Сонети подільської осені”; розділи книг, що включають сонетні твори: “Задивлений в будущину”, “Таємниця твого обличчя”, “З минулих літ”, “Вірші з блокнота”, “Без помсти і крові”, “Покаянні псалми”.

Мета роботи – з’ясувати особливості сонетного доробку як оригінального вияву образного мислення Д. Павличка, типологічної спорідненості та його інтертекстуального поля на тлі розвитку українського письменства другої половини XX віку.

Для досягнення поставленої мети реалізовано такі завдання:

- 1) досліджено витоки та еволюцію сонетного мислення Д. Павличка;
- 2) висвітлено зв’язки поета з його літературними попередниками й сучасниками, вплив на нього сонетної творчості І. Франка і М. Рильського;
- 3) розкрито жанрове та тематичне багатство сонетарію Д. Павличка, еволюцію форми та образного світу;
- 4) визначено структуру сонета, що поєднала в собі тенденції, характерні для тогочасної європейської літератури, новаторство митця в сюжетобудуванні, у використанні прийому контрастного монтажу, образного мислення і стилю;
- 5) окреслено значення сонетарію Д. Павличка у жанровому збагаченні сучасного українського письменства.

Методологічною основою дисертації є вчення М. Зерова, І. Качуровського, М. Рильського, Д. Павличка, І. Франка; Й.-Р. Бехера, О. Мороза, О. Ткаченка про жанрову природу сонета та генологічні дослідження його специфіки в Європі: Мартіна Гайдеггера, Ганса-Георга Гадамера, Вольфганга Ізера, Зигмунда Фрейда, а також наукові праці українських і зарубіжних істориків і теоретиків літератури, дослідників сонетарію Д. Павличка: Ю. Барабаша, Р. Гром’яка, І. Денисюка, В. Дончика, М. Ільницького, М. Мазепи, А. Макарова, Л. Никанорової, Т. Салиги, Г. Сивоконя та ін.

Теоретико-практична значущість роботи полягає в тому, що результати й висновки дослідження можуть використовуватися в нових теоретичних і конкретно-історичних студіях у галузі поезики жанру; у написанні підручника з історії української літератури XX століття для педагогічних вузів та середніх шкіл, а також під час викладання курсу історії української літератури у вузах, у спецкурсах і спецсеминарах, при виконанні студентами курсових та дипломних робіт.

Апробація роботи проходила шляхом її обговорення на кафедрі історії української літератури Тернопільського педагогічного університету імені Володимира Гнатюка; виголошення її положень на наукових вузівських конференціях у м. Тернополі (1997, 1998, 1999), міжнародній конференції у Київському університеті імені Тараса Шевченка (1998). Основні результати дисертаційного дослідження викладені у чотирьох публікаціях та монографії.

Структура роботи. Дисертаційне дослідження складається із вступу, трьох розділів, висновків та списку використаної літератури. Загальний обсяг тексту 172 сторінки. Список використаних джерел становить 220 позицій.

Основний зміст дисертації

У **вступі** обґрунтовується актуальність дисертаційної теми, її наукова новизна; визначається зв'язок роботи з науковим напрямком кафедри; конкретизуються мета і поставлені завдання, джерела і методологія; вказуються можливості практичного застосування одержаних результатів; відзначаються шляхи їх апробації з проблематики дисертації; дається структура дисертаційного дослідження.

У **першому розділі “Історичний дискурс сонетного жанру”** розглядаються витоки сонетарію Д. Павличка, інтерес якого до жанру сонета знайшов свій концептуальний вияв у поетичній творчості, перекладацтві, науковій праці. Беручи до уваги об'єктивну (стосовно специфіки предмета поезії) і суб'єктивну (естетичний ідеал) сторони розвитку літературного жанру в часі, Д. Павличко довів, що сонет “живе, і діє, і мислить і відчуває по-сучасному, являючи багатство, гнучкість і могуття української мови”.

У розділі простежується сукупність літературних контактів, зв'язків, імпульсів, орієнтацій і впливів, професійно-літературних інтересів, поступово розкриваючи “літературну самосвідомість” Д. Павличка-поета-”літератора”, в художньому мисленні якого, поряд з безпосередніми життєвими враженнями, літературні імпульси завжди посідали значне місце.

У дослідженні зроблено дискурс історії українського сонета, його модифікації – від 30-40-х років (А. Метлинський, М. Шашкевич, П. Шпигоцький), другої половини XIX ст. (П. Куліш, М. Старицький) до сонета кінця століття І. Франка, який уперше в українській літературі започаткував об'єднання сонетів у тематичні цикли (“Вільні сонети”, “Тюремні сонети” та ін.), звернувся до розповідної манери, діалогів, риторичних питань та окликів, іронії, гумору й сатири, практично довівши невичерпність жанру у відтворенні духу епохи та авторської соціально-естетичної позиції. Не залишилися поза увагою й сучасники та учні І. Франка: Т. Бордуляк, М. Вороний, Уляна Кравченко, Олена Пчілка, В. Самійленко, Леся Українка, С. Чарнецький, М. Чернявський, В. Щурат,

та інші, які робили спробу опанувати складну строфу сонета. Колосальні можливості інтелектуалізації і піднесення рівня поетичного мислення сонетного жанру відчули українські поети початку ХХ ст.

Літературна ситуація в Україні 20-х рр. була надзвичайно складною з огляду на співіснування і своєрідну взаємодію різних ідейно-стильових течій: безнадійно запізнений символізм (Д. Загул, Я. Савченко, О. Слісаренко, М. Терещенко, П. Тичина, В. Ярошенко); футуризм (Кость Буревій, Г. Коляда, В. Поліщук, М. Семенко, Г. Шкурупій); неокласицизм (Освальд Бургардт, М. Драй-Хмара, М. Зеров, М. Рильський) тощо. Під їх пером сонет зазнав небувалого розквіту, але не надовго сонетна форма не вписувалася в “ліву” ідеологію. Неокласиків звинуватили в опозиції до радянської влади, в неприродності світовідчуття і пропаганді скорченої агонії буржуазії.

У судженнях дослідників тих років жанр сонета трактувався як буржуазний, аристократичний, що відбивав дрібні міщанські почуття. У газетних “сентенціях” безапеляційно заявляли, що “сонет обирають собі за зброю націонал-фашисти, ніцшеанствующі естети й містики”, до яких насамперед зарахували неокласиків. Прибічників сонета стало вкрай мало. У художній і критичній літературі в цей період соціальна заангажованість мистецтва як філософсько-естетична проблема була вкрай звульгаризованою і по суті зведеною нанівець, що в художній практиці обернулося пануванням варварських, внутрішньо безкультурних форм апологетизації більшовицької влади, виявлених у дикому еkleктизмі стилю епохи.

У середині 30-х років сталінські репресії визначили долю жанру і багатьох сонетистів – концтаборами, в’язницями, стратами. Хвиля репресій, що нахлинула на українську інтелігенцію в 30-і роки, поглинула літературного футуролога В. Чаплю, М. Зерова, П. Филиповича, М. Вороного, Б. Пилюпенка та ін., але не вбила ген сонетної культури, прищеплений українській поезії І. Франком, М. Зеровим, М. Рильським.

Після “ялових” на сонети 40-х років у наступні десятиліття вагомий струмінь сонетописання вносять В. Бичко, П. Бондарчук, М. Вінграновський, П. Воронько, І. Гончаренко, В. Гринчук, І. Драч, В. Коломієць, Т. Коломієць, М. Литвинець, А. Малишко, Б. Нечерда, П. Осадчук, Д. Павличко, С. Тельнюк і багато інших. У роботі простежено складний шлях Д. Павличка до “атомної драматургії” сонета – від формування сонетного мислення через наукові студії сонетів І. Франка в аспірантські роки, знайомства з М. Рильським аж до “Правда кличе” (1957).

Тоталітарна система правди не любила. Тому весь наклад збірки “Правда кличе” вилучено з ужитку, а її автора піддано нищівній критиці на V з’їзді письменників України. Тільки завдяки “покаянню” автора і великою мірою підтримці М. Рильського 1961 року вийшла збірка “Бистрина”, в

якій розміщено й сонетні твори поета, – два цикли “Віденські сонети” та “Альфа і омега” (“На чатах”, 1968); 1978 року з’явилася окрема книга “Сонети”. Проте аж через 30 років (1988) у тритомне видання розміщено увесь сонетний доробок поета і раніше заборонені твори, в тому числі й “Коли помер кривавий Торквемада”.

Поетичний світ Дмитра Павличка – надзвичайно яскравий і багатогранний, проте й складний, як і час, в який поет формувався, відбиток якого знаходимо і в сонетописанні (йдеться не про пряме, а про образно-емоційне його вираження). Уже на початку літературного шляху проявилася широчінь інтересів й енергія молодого поета, його порив не тільки охопити події, розділені часом і географією, а й випробувати себе в різних жанрах.

У другому розділі “Поетика композиції сонетного жанру Д. Павличка” досліджуються жанротворчі і циклотворчі чинники. З’ясовано новаторство поета в розвитку древнього жанру, головним чином те нове, що повідав народові і світові поет у понад двох сотнях оригінальних сонетів, що увійшли в цикли: “Львівські сонети” (1958), “Білі сонети” (1968), “Сонети подільської осені” (1973), “Київські сонети” (1978), кілька сонетів останньої збірки “Покаянні псалми” (1994). Сонетне мислення Д. Павличка зазнавало змін, уточнювалося, оновлювалося й збагачувалося, як і його світогляд.

У процесі творчої практики Д. Павличка простежено відхилення “від самого себе” (В. Земляк) і повернення до першооснови, до самоствердження. Естетична платформа Д. Павличка значною мірою спиралася на досвід І.Франка і М.Рильського, могутня творча індивідуальність яких підказала йому своє, оригінальне і глибоке вирішення питань ідейного і творчого самовизначення. Поет виступав не лише як послідовний практик і перекладач, а й як теоретик цього жанру. Знаменно, що перші сонети Дмитро Павличко написав 1956 року – після завершення кандидатської дисертації про сонети І. Франка (1955), повністю дотримуючись канонічних принципів будови сонета, викладених у теоретичних працях автора “Тюремних сонетів” та його художній практиці. Заримовану І. Франком дефініцію форми сонета, Д. Павличко назве “гарною, але не точною”, і доповнить свого вчителя встановленням звукової симетрії в катренах, “збуренням” її, чи, точніше витворенням з неї нового, асиметричного звукового малюнка в терцетах”.

Формуючись на традиціях своїх попередників, Д. Павличко вдало поєднував класичну форму з новим способом поетичного мислення, майстерність – з чітко окресленими стильовими обрисами і власним поетичним баченням; багатою метафоричністю, образними засобами, прийомами. Д. Павличко перший теоретично обґрунтував поняття **сонета як 14-рядкової строфи** і **сонета як жанру** і дав обидва їх зразки. Аналіз окремих циклів (“Іван Франко”, “Віденські картини”,

“Гранослов”), об’єднані одним ідейно-тематичним змістом, розміром та образами, 14-рядковою строфою, дозволяє зробити висновок про окрему групу сонета Д. Павличка як метажанру (**сонета-поєми, сонета-дорожніх записок, сонета-балади, сонета-притчі тощо**). Та й сам Д. Павличко у передмові до “Світового сонета” практично підтверджує свою теоретичну тезу: “Сонет – найменший драматургійний жанр. Водночас залежно від потреби він може бути портретом або одою, інвективною або сповіддю, пейзажем або стислим філософським трактатом”.

Більшість сонетів Д. Павличка написані п’ятистопним ямбом. Та в сонеті “Шановний критику” поет, іронізуючи, вживає шестистопний ямб; порушує традиційне римування в катренах: замість перехресного чи кільцевого - монорими (притаманні переважно східній поезії): перший катрен – АААА; другий – ВВВВ; терцетне ж римування – традиційне, пов’язане однією спільною римою (ввг – ггд). Подібне римування у катренах спостерігається у “Сонеті” М.Вінграновського – АААА – ВВВВ, С.Гординського (“Барви і лінії”, “Буруни”, “Слова на камені” та ін.).

Критичний пафос сонета Д. Павличка “Шановний критику...”, написаного 1957 року, перегукується з Франковим “Епілогом” та сонетом англійського поета ХІХ ст. Вордсворта “Не презирай сонета, критик”, якого перекладав Д. Павличко. У сонеті відбувається моральний суд ліричної особистості над своїм “Я”, як і над героями в інших творах, – безкомпромісний і нещадний.

Художня творчість Д. Павличка є найпереконливішим доказом того, що творчий розвиток традицій у мистецтві таїть у собі невичерпні можливості збагачення поетичної форми, яка вражає незвичайною багатоманітністю жанрово-композиційних різновидів сонета: **медитативного розповідного; миттєво-ліричного осяяння; вибуху чуття, ліричного живопису, переживання-спогаду; дружнього послання тощо**. Поет передає достойність, цінність цієї художньої форми, відповідно до своїх поглядів на мистецтво, відтворюючи складний і суперечливий процес творіння сонетного жанру, який служить мистецтву, чистій і простій красі.

Зберігаючи вірність канонічній формі, Д. Павличко “омолоджує” її, накладаючи відбиток власної індивідуальності. Можна назвати найрізноманітніші типи композиційної організації і стильової структури сонета, та визначальною і принципово важливою якістю його поезики слід вважати філігранність строгої форми і наповнення її новим змістом.

Як творча особистість і як громадянин, Д. Павличко вирізнявся сильним енергійним словом, причетністю до суспільного життя, що і визначило його новаторство. Його поезія – це вистраждана, пережита і переболена концепція поета і патріота, невіддільна від національно-культурних змагів народу. Звідси – таке багатство жанрових вирішень: тут і розгорнуті, багатофігурні панорами, і миттеві влучні замальовки, і пафосні, одові – чи то викривальні, чи то утверджуючі – строфи, і

драматичні балади, і притчі, і елегійні освідчення, пісні і романси, сонети й рубаї, поеми і казки – аж до покаючих псалмів.

Форма сонета Д. Павличка вражає різноманітністю строфіки, метрики, ритміки. Тут маємо і канонічні сонети, октави, секстини, і цілком оригінальні строфічні побудови, і п'ятистопні білі ямби, що давали великий простір для думки та можливість використання ораторських і розмовних інтонацій, розмаїтих форм верлібру.

Звертання до морально-етичної проблематики розширювало і поглиблювало філософський струмись у його поезії, зумовлювало необхідність використання езопової мови. Філософсько-естетичний компонент світогляду поета, який живиться знанням світової художньої практики, народної творчості, є найбільш органічним для творчого методу митця. Це основні вузли поетики письменника, які дають простір його уяві або сковують її.

Ідучи за прикладом свого вчителя, Д. Павличко вдається до своєрідного компонування циклу (“підциклу”) – по три (“Угорським комуністам”), по п'ять (“Іван Франко”), по десять (“Віденські картини”), по п'ятнадцять (“Гранослов”) сонетів. Як й І. Франко, Д. Павличко найчастіше вживає тематичний спосіб формування циклу (“Львівські сонети”, “Сонети подільської осені”); рідше – структурний (“Білі сонети”, “Гранослов”). Крім назви циклу, Д. Павличко дає заголовки й окремим сонетам, чим “порушує” канонічність жанру, назву якому, зазвичай, дає перша строфа (першого катрена), а в “Сонетах подільської осені”, “Білих сонетах” сама назва несе ідейне навантаження.

У доробку поета немає ні “безголовних сонетів” (без першого катрена), ні “хвостатих” (“сонет із кодою”, що має один або кілька зайвих рядків), ні “перевернутих” (терцети розміщені перед катреном або між ними), ні “кульгавих” (один рядок довший або коротший за інші) і т. п.. Д. Павличко не завжди дотримується правила канонічної системи римування, відповідно до якого перехресне римування в катренах змінюється кільцевим у терцетах і навпаки, а відтак, катрени об'єднані спільною римою (в основному кільцеве і перехресне римування). У терцетах воно дещо урізноманітнене: крім “італійського”, найбільш уживаного у поета ВГВ “Г В Г, зустрічається характерне для раннього сонетописання АВАА-АВВ, ААВ-ВВГ; ААА-ВВВ; АВ=А; В=ГГ та ін. Така різноманітність римування як у катренах, так і терцетах, демонструє необмежену кількість положень у розташуванні рим, завдяки чому зникає “монотонія” у поезії, і твори набувають оригінального і неповторного звучання.

В основі більшості сонетів Д. Павличка лежить музичний принцип побудови. “Дзвінкість і точність” римування досягається пропорцією окситонних і парокситонних рим. У сонетному жанрі Д. Павличко - і лірик, і публіцист, і пейзажист, і філософ, і мораліст, і сатирик. Звідси – “тяжіння” чи

то “зближення” сонета до різного виду літературних жанрів, взаємодія всіх родів його поезії і як результат – жанрові інваріанти: “сонет-байка”, “сонет-балада”, “сонет-притча”, “сонет-молитва” тощо. Деякі жанрові різновиди сонета використовували І. Франко (“Народна пісня” і “Котляревський”), Ян Коллар у поемі в сонетах “Дочка слави” (у блискучому перекладі Д.Павличка), Юліан Філіп (молдавський поет) у “Баладі польоту”, написаній у формі англійського сонета, що “складається з чотирнадцяти рядків і має всі ознаки міні-балади.

У розділі проаналізовано цикл “Білі сонети”, в якому дотримуючись класичної традиції, Д. Павличко утвердив власну, застосовуючи новаторські елементи у структурі сонетної строфи. Нова форма не тільки не порушила строгої архітекτονіки класичного вірша, а й більш яскраво розкрила внутрішню конфліктність, що впливає з гармонійної стрункості побудови сонетів. Д. Павличко перший в українській літературі дав зразок білого сонета, хоч “розкований сонет” у світовій поезії був відомий. Головна прикмета “білих сонетів” полягає в зміні традиційної системи римування, що демонструє її нові естетичні можливості, у психологічно-філософській заангажованості змісту. “Я дозволив собі у “Білих сонетах” зберегти все, – зазначає автор, - крім римування. Чи вплинуло на зміст віршів те, що я відмовився римувати? Безперечно. Білий вірш мусить бути образніший. Вся його принада в метафорі і мислі”¹, мислі про сенс людського буття, про світ, місце і долю в ньому людини (“Жаль”, “Хліб”, “Міст”, “Мати”, “Хмарина” та под.).

З плином часу все більше помітно, як строга архітектоніка класичного вірша у Д.Павличка еволюціонувала з поєднанням нових тем, мотивів, прийомів, образних засобів: від головної істини. Поет вмів розглядати світ універсально, відчувати повноту громадянської публіцистичності до медитативно-філософських життя, прагнучи до досягнення найтонших виявів. Його поезія – індивідуально-конкретна. Людинолюбство і життєлюбство складають основу його світобачення, на якому лежить глибока печать народного духу.

Досконалість сонетної форми, технічна складність строфи приваблювали все нові й нові покоління поетів, які хотіли випробувати свої сили в сонетному жанрі, щоб пройти шляхами видатних художників і мислителів світу. “В різні епохи по-різному підходили до сонетної загадки, до її атомної драматургії. Але провідною настановою в кожного була гармонія любові, лад доброти, перемога людяності”² - точно й образно поділився метр сонетного жанру - Д. Павличко - з читачем “Світового сонета” (1983), підготовленого, осмисленого й вистражданого ним.

¹ Мороз О.Н. Етюди про сонет (До питання про традиції і новаторство в розвитку сонета). – К., 1973. – С. 94.

² Там само.- С. 287.

Уже в першій своїй збірці Д. Павличко, судячи з цитат, перегуків та ремінісценцій з Т. Шевченка, І. Франка, не кажучи вже про “класичні” імена та реалії, згадані побіжно, виступив як поет широкого й відкрито виявленого літературного спілкування, як вдумливий учений-літературознавець. Молодий поет крок за кроком піднімався до Франкового генія, “його філософської багатовимірності, людської мудрості, духовної незглибимості”, незмінно почувуючи себе *semper tiro* у франківській школі, з вічно незатамованою спрагою пити з духовного джерела великого Учителя: “Учителю, стою перед тобою, // Малий, вчарований до німоти. // Ти нас бентежив, кликав до мети, // Будив могутнім словом, як трубою”, – скаже згодом Д. Павличко у першому сонеті “Учителю...” і повторить у блискучих есеях про нього. Проте конкретніші ознаки орієнтування на традиції І. Франка - традиції поезії глибоко народної, окриленої великими суспільними ідеями – прийшло до Д. Павличка під час наукових літературознавчих студій. Тоді й переконався молодий учений і поет, що сонетна форма здатна відтворювати все різнобарв’я дійсності, найтонші психологічні почування людини; всебічний взаємозв’язок її з природою, світом; що в цьому жанрі кожне покоління, поряд з традиційними, “старими”, знаходить все нові і нові риси.

І. Франко став найціннішим натхненням, в якого Д. Павличко вчився не писати, “а дивитися і бачити, шукати й знаходити головне, ради чого приходить людина в цей світ”³. Результатом його наукового дослідження стала низка блискучих, неповторно-оригінальних наукових розвідок, насичених переконливими висновками й переданими суто павличківським стилем. Серед них є чимало історико-теоретичних та критичних праць, що й понині залишаються еталоном виважено-наукових оцінок конкретних письменників, їх творів, літературних явищ, афористично-образної аргументації.

Захоплений стрункністю композиції сонета з притаманними йому законами строфіки, метрики й римування, Д. Павличко як поет думки і високої поетичної культури мусив звернутися до цього жанру, який, за визначенням А. Горнфельда, зваблює поезію мислі “не зовнішньою музичальністю, – є форми більш благозвучні, – а своєю стислістю, завершеністю, можливістю влити новий індивідуальний зміст у певну наперед встановлену форму”.

В третьому розділі “Образно-стильові особливості сонетів Д. Павличка” на матеріалі циклів “Львівські сонети”, “Білі сонети”, “Київські сонети”, “Сонети подільської осені”, “Таємниця твого обличчя” досліджується образний світ Д. Павличка, своєрідність стильового почерку поета, зокрема, звернення Павличка до жанру поетичного портрета (“Гранослов”). Образ М. Рильського у

³ Павличко Д. Про себе // Біля мужнього світла.- К., 1988.- С. 331.

циклі виходить за межі поетичного портрета і набирає сили широкого узагальнення. Це образ добродісного лицаря поезії, полум'яного патріота, сина своєї доби. Цикл пройнятий прагненням автора створити цілісний і динамічний рух складної емоції, повноти трагізму і життєствердження водночас.

Композиційною особливістю цього циклу є те, що нормативні засади класичного вірша у перших сонетах циклу порушені. Зокрема відбувається своєрідна “деканонізація тексту”. Павличко не вважав такою необхідністю у перших катренах ставити тему, потім її розвивати, а в терцетах виводити синтез з “протиріччям” і “вирішенням” або й взагалі оминав сонетний принцип теза-антитеза-синтез. Карбований павличківський сонет, ніби уярмлює каноном пристрась, готову повсякчас прорватись з криком болю і горя.

Але в останніх сонетах циклу Д. Павличко, немов би збираючись з духом, створює особливі контрасти, де знову виявляється громадянська пристрасність поета.

1973 року вийшла четверта збірка “Сонети подільської осені”. Раніше культивовані Д. Павличком емоційно-закличний тон, категоричність, тепер замінені “тривожно”-спокійним; на зміну гострій інвективі, ідейно-емоційній піднесеності приходять філософсько-ліричні медитації про сенс людського буття .

“Сонети подільської осені” писалися на Тернопільщині у селі Гуцанки, а тому краєвиди, побут, почуття пов’язані з подільським краєм, а тема “наближення осені свого життя” – відбивала світовідчуття самого автора. Озвучення свого внутрішнього “я”, симфонічно-опукла інструментація найтонших душевних мотивів знайшли у збірці найкраще своє втілення.

Важливу функцію виконують і заголовки творів, що частково визначають не лише жанровий орієнтир циклу, а й тематичну різноплановість змісту. Поет звертається до таких матеріальних чинників повсякденного буття українського народу як “хліб”, “нива”, “земля”, “зерно” та ін., що є нерозривним у поєднанні з діалектично-психологічною сферою “зрілість”, “щастя”, “любов”, “бажання”.

“Сонети подільської осені” ілюструють виняткову майстерність Д. Павличка у творенні ліричного портрета: “Раби” Мікеланджело”, “Муса Джаліль”, “Юліус Фучек”, “Федеріко Гарсія Лорка”, “Антуан де Сент-Екзюпері”, “Юрій Гагарін”, “Ернесто Че Гевара”, “Олександр Довженко”, “Галина Кальченко” .Реформуючи сонетну форму, поет постійно шукав нові засоби зображення, часто звертаючись до біблійних стилізацій як у змісті (тенденція до повчань, гнівні інвективи, жанр молитви, псалму тощо), так і на стильовому рівні, розв’язуючи в такий спосіб численні проблеми національного самовизначення України, як це робили письменники усіх віків.

Почуття, думка, життєва деталь перебувають в єдності, в русі, в діалектичних зіткненнях і боротьбі, з яких виростає ідея; “Сонети подільської осені” позначені віковими змінами автора, коли поезія народжується з мудрості, надихається багатим досвідом життя й нестримним потоком енергії. Частіше, ніж будь-коли, лірика Д. Павличка наближається до світу мистецтва пензля, черпаючи з нього, як з джерела, вміння відтворюватись у неповторно глибоких, змістовних і привабливо яскравих живописних образах.

Образне слово поета має дивовижну здатність поєднувати заземлену конкретику описів з силою думки, філософських узагальнень. У його мікросвіті вміщується макросвіт тисячолітньої культури, надаючи йому апозитивістської значущості. Від народу, від батька-матері та близьких йому обдарованих людей успадкував розвинене естетичне почуття, здоровий, благородний, естетичний смак; природжені глибинні нахили і здібності потім збагачувались і вдосконалювались, підносилися до рівня філософського образного мислення завдяки старанному навчанню у чудовій школі поетичної майстерності І. Франка і М. Рильського.

Тяжіння поета до творчості І. Франка Ю. Барабаш пояснює спорідненістю поетичних характерів, “спільним гарячим публіцистичним струмом, що пронизує їхню наскрізь ліричну поезію”, тихим шепотом і гнівним пафосом, любов’ю і ненавистю, сповіддю і проповіддю. Проте творчість Каменяра була для Д. Павличка не предметом зовнішнього наслідування, а його внутрішньою потребою, що знаменувала собою сув’язь поколінь різних епох української поезії. “Франківські національні і соціальні настрої, - стверджує сам поет, – підживляли моє бачення світу, і я хотів продовжити в собі життя Франкових слів і строф. Я хотів бути луною велетенського, титанічного голосу. Незалежно від того, чи мав стати я письменником, чи ні – голос Франків повинен був жити в мені. Це – як призначення громадське, як доля”.

Формуючись на традиціях І. Франка, світової літератури, зокрема А. Міцкевича, В. Шекспіра, над перекладами яких працював у 50-х роках, Д. Павличко вдало поєднував класичну форму з новим способом поетичного мислення, майстерність - з чітко окресленими стильовими обрисами і власним поетичним баченням; багатою метафоричністю, образними засобами та прийомами. Отже, мав рацію М. Ільницький, пов’язуючи поетичне змушнення з невгамовним прагненням Д. Павличка до нових життєвих й естетичних обріїв, свіжоживлющих соків для слова. Це допомогло йому поступово звільнитися від зроблених, підігнаних, припасованих, позбавлених ліричного чуття ранніх сонетів типу “Ленін”, відійти від дескриптивного, описового принципу до сміливої асоціативності ідей та образів

За останні два десятиліття в поетичній системі Д. Павличка встановився тісний, не випадковий зв'язок між філософськими думками і яскраво суб'єктивним живописним переживанням явищ реальності. То не декоративні прикраси, а своєрідні, втілені в слові кольористичні образи, що уособлюють думки й переживання автора. Тут є, звичайно, момент традиційний, але є і нове, насамперед - асоціація почуття й думки з кольорами, кожний з яких має свого "постійного" носія: життєрадісний настрій - колір колоса, золотаво-теплого стиглого яблука, сонячного світла; трагізм, печаль, тривога – втілені в семантично значущі сині тони тиші, осінньої днини : "На фоні побліднілого блакиту // Конари чорні і ніби неживі"; "В блакиті, наче в світлі кришталю, // Я бачу, як сльоза тремтить на віт" і под.

Д. Павличко часто приголомшує нас численністю звичних рефлексій, якоюсь надмірною точністю схопленого образу - зерна, колоска, ниви, квітів, дерев, звичних плодів, які ми перестали помічати. І в цьому він не має суперників. Позбуваючись наносного, неорганічного в своєму духовному світі, Д. Павличко очищав його і зміцнював за рахунок стабільних, архетипічних компонентів і власне естетичних традиційних набутоків людства, запліднюючи їх, оживляючи національними реаліями, новітніми відкриттями. Діалектизми, гуцулізми стали часткою арматури цілком сучасного стилю. Ціла низка образів збудована на основі персоніфікації чи уособлення – смереки, дуба, явора, калини та ін. ("Зелених оболоків мокрий ліс, // Вітрів студених пошуми смеречі, // Коралове сузір'я гечі-печі // В сіянні сплаканих туманом сліз..." або ж "Дуби в сріблом гаптованих каптанах // Подібні стали до старих вельмож..."; "Стрункі червоні сосни на снігу, – // Дівчата викупані в ополонці"; образи гірського потоку, шум Черемоша ("Бо не вкладе в печальні жести // Шум Черемоша, співи солов'я"; гір ("...верховинним кряжем золотих // Твоїх зіниць проходить зморене сонце").

Мікроструктура "Київських сонетів" стикає нас з урбаністичними мотивами, але "урбанізація" сонетів майже непомітна. Київські замальовки – це радше мікроструктурні психологізовані візії Павличкових асоціацій, споминів й емоційних настроїв ("Як олень, що надбіг із Оболоні...", "Підводиться на древньому Дніпрі...", "Наморені вертаються додому...", "У кратері нічного стадіону...", "Вже в надвечір'ї гаснуть осокори..."), в образній системі яких виявляються урбаністичні ознаки ("гудіння арматури", "широкий міст в залізі та бетоні", "сталеві шнури", "монтажники", "бетонярі", "вертаються додому робітники і в електричках сплять", "рейки гнуться", "мов сталь везуть, а не робочу втому", "літак", "стадіон", "мерехкотить підфарниками шлях", "на автостроду далеке світло кидають мотори"). Сказати про буденне небуденно, вдало відтворити чуттєву структуру кожного мікрообразу, а відтак почуття і переживання ліричного героя вдається

поету в таких текстах: “Димують гори, наче рани, // Вкриваються вогнем материки, // Болінням людства світять океани.”

Тож вливаючи свою кров в глибину кожного образу, насичуючи його мовою, побутом, життям свого народу, Д. Павличко намагається відтворити кожну його грань, збагачуючи та наповнюючи щораз більше смисло-емоційними відтінками; прагне донести свою глибоко національну поезію до кожного, хто дослухається до його слова. Особлива заслуга Д. Павличка полягає не лише в тому, що він освітив своїм талантом гуцульську душу, показав “вершини й безодні” її почувань, а й у тому, що його невіддільне від народу слово стало вагомим набутком української (і не тільки) літератури.

За допомогою “різнотонованих” мікрочастинок, мікроелементів, мікрообразів Д. Павличко творить неповторний макрообраз. Сила цього образу полягає в його асоціативному лаконізмі, у відповідному співвідношенні підібраних компонентів: логіки, лексики й емоцій.

Неповторна свіжість й оригінальність образів Д. Павличка обумовлюються вмінням застосувати “пластичність малярства” і “мелодику музики”. Враховуючи особливо важливе значення кольористичних і музичних асоціацій в сонетах поета, варто відзначити, що саме завдяки цим чинникам образність сонета стала ще більш насиченою, а поєднання звукових, зорових, малярських асоціацій стало ґрунтом не лише для мікроструктурної образності, а й для цілісного викінчення твору.

Багатий світ зорових образів дивував усіх, хто тою чи іншою мірою знайомився із сонетарієм Д. Павличка - одного з наймузичніших українських поетів, для якого музика - світоглядне філософське поняття. Сонети Д. Павличка – це наочний і яскравий приклад всебічного спектрального забарвлення образу.

У “**Висновках**” окреслюються художньо-естетичні принципи Д. Павличка як результат нашарування багатьох пластів вітчизняної та зарубіжної культур, дотримання класичних засад у літературі з урахуванням досвіду різних літературних шкіл.

Сонетна школа майстрів слова – І. Франка, М. Рильського, дала ґрунт не лише для теоретичної сонетної діяльності Д. Павличка, а невичерпні глибини їх творчості спонукали поета до створення оригінальних сонетних циклів (“Гранослов”, “Задивлений в будучину”), у яких, завдяки індивідуально-авторським роздумам, застосовано творчу спадщину митців класичної української літератури.

Використавши художні відкриття і філософські досягнення своїх попередників, здобутки сучасників, Д. Павличко модифікував жанр сонета, збагативши композиційно-стильові та виражальні засоби, урізноманітнив жанротворчу структуру сонета. Д. Павличко створив новий поетичний вираз в

українському слові, який акумулював у собі світоглядні переконання, індивідуальну манеру та особистість творця, національну своєрідність і сам процес художнього освоєння та організації життєвого матеріалу. Відзначається незаперечна жанрова системність сонетного доробку Д. Павличка. Кожен сонет має свою структурну цілісність і змістовну завершеність. Поет домігся якісно нового рівня художнього синтезу, стрункості, різноманітності, виразності і поетичної грації образного світу. Він випробував різноманітні сюжетно-композиційні варіанти, ритміку і пафос, оновлюючи і збагачуючи сонетний жанр.

Сонети Д. Павличка – це величезний світ духовних зацікавлень, високих поривів душі, гармонійного єднання з буттям і людьми. Обшири духовно-мистецьких інтересів поета майже неосяжні. Розгляд жанру сонета в художній системі, у взаємозв'язку з іншими складниками історико-літературного процесу дає найвірогіднішу картину еволюційного розвитку жанру, виявляє новаторську суть індивідуального стилю Д. Павличка. І хоч він категорично відкидав трактування сонета як “носія” певного стилю, що звужує ідеологічні права жанру, “зачиняв” його в загороді певної епохи чи певного індивідуального феномена, саме порушення канонів сонетної форми, а то й кардинальна їх зміна – і є невід’ємною ознакою індивідуального стилю Д. Павличка.

Незалежність України поет сприйняв усією душею і серцем. Вікова зрілість, життєва мудрість, помножені на вольову інтелектуальну напругу, на слово, запліднене погідною любов’ю, закорінене в свої першопочатки, позначене духом Ф. Петрарки і В. Шекспіра, А. Міцкевича й О. Пушкіна, Т. Шевченка й І. Франка, М. Зерова і М. Рильського – це поезія Д. Павличка, поезія духовності, воскреслого життя, безсмертя.

Основні положення й висновки дисертації викладені у таких публікаціях

1. Савчин Т. О. Сонети Дмитра Павличка. Поетика жанру. – К.: Знання, 1999. – 111с.
2. Савчин Т. Композиційні особливості білих сонетів Д. Павличка та їх естетична цінність // Сучасний погляд на літературу. Зб. наук. праць.– Вип. 1 /За ред. Хропко П.П./ – К., 1999. – С. 125-138.
3. Савчин Т. Біографічність сонетного жанру у творчості Дмитра Павличка // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. – Тернопіль, 1999. – Вип. V.–215-223.
4. Савчин Т. Драматизм емоційних колізій у творчості Д. Павличка // Наука і сучасність. – К., НПУ, Логос, 1999. Вип.2, Ч.4. – С.212-218.
5. Савчин Т. Жанр сонета у творчості А. Малишка і Д. Павличка // Творчість Андрія Малишка в контексті літературного процесу ХХ століття. Матеріали Всеукраїнської міжвузівської наук. конф.,

присвяченої 85-річчю від дня народження Андрія Самійловича Малишка 13 листопада 1997р. – С.69-72.

АНОТАЦІЯ

Савчин Т. О. Сонети Д. Павличка. Поетика жанру.- Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.01.01 – українська література. – Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, Київ, 1999.

У дисертації аналізується сонетна творчість українського поета Дмитра Павличка, лауреата Державної премії імені Т. Шевченка, республіканських премій імені М. Островського, імені М. Рильського. Ідейно-тематичне багатство, образна палітра, інваріантність жанру, самобутність таланту поета-сонетяра аналізується на широкому фоні розвитку українського і світового сонета – від Данте Аліг'єрі, Ф. Петрарки, В. Шекспіра до “Покаянних псалмів” (1994) – Д. Павличка.

Сонетарій Д. Павличка розглядається як оригінальне явище в українській поезії ХХ століття.

Ключові слова: архітектоніка, сонетний жанр, канон, концепція, контекст, образність.

АННОТАЦИЯ

Савчин Т. А. Сонеты Д. Павлычко. Поэтика жанра. – Рукопись.

Диссертация на соискание учёной степени кандидата филологических наук по специальности 10.01.01 – украинская литература. – Национальный педагогический университет имени М.П. Драгоманова, Киев, 1999.

Диссертация посвящена сонетному творчеству украинского поэта Дмитрия Павлычко, лауреата Государственной премии имени Т. Шевченко, республиканских премий имени Н. Островского, имени М. Рильского. Идейно-тематическое разнообразие, образная палитра, инвариантность жанра, неповторимость таланта поэта-сонетиста анализируется на широком фоне развития украинского и мирового сонета – от Данте Алигери, Ф. Петрарки, В. Шекспира до “Покаянных псалмов” (1994) Д. Павлычко.

Сонетарий Д. Павлычко рассматривается как оригинальное явление в украинской поэзии ХХ века. Используя не только сонеты поэта, но и литературоведческие труды, биографические факты, автор доказывает тесную взаимосвязь мироощущения и тематики творчества.

Художественно-эстетические принципы Д. Павлычко – это результат накопления многих пластов отечественной и зарубежной культур, соответствие классическим устоям в литературе с

учётом опыта разных литературных школ. Сонетная школа мастеров слова – И. Франко и М. Рыльского, дала почву не только для теоретической деятельности Д. Павлычко, но и неисчерпаемые глубины их творчества обозначили поэту путь к созданию оригинальных сонетных циклов, где воплощая индивидуально-авторские размышления, использовано творческое наследие художников классической украинской литературы.

В диссертации прослежен процесс реформации сонета соответственно к содержанию и форме, где поэт непременно заботится о своеобразности художественно-образной системы, постоянно ищет новые художественные компоненты, нетрадиционно осмысливая новые темы и пути их выражения. Жанровая особенность поэзии Д. Павлычко заключается в том, что, избрав такую “консервативную” форму как сонет, поэт сумел на уровне содержания и формы трансформировать представление о сонетной традиции в украинской поэзии.

В диссертации исследуются уникальные возможности сонетного жанра вступать в синтез со смежными литературными явлениями, благодаря чему раскрывается художественная ценность классического произведения. Одним из весомых достижений украинского сонетария есть цикл “Белых сонетов” Д. Павлычко, главная примета которых состоит в изменении традиционной (классической) системы рифмовки, что демонстрирует новые его эстетические возможности и занимает важное место в истории развития сонетного жанра.

Тематическое разнообразие сонетов Д. Павлычко акцентирует разные сферы человеческого бытия и разновидности жанра: публицистический, философский, сатирический, пейзажный сонет, сонет-посвящение и сонет-инвективу, изредка – интимный. Инвариантное использование поэтического слова, умение классической канонической стих, классическую строфику и ритмику “поставить на службу” новому содержанию, в сочетании с традиционализмом, определяет поэта как мастера сонетного жанра.

Ключевые слова: архитектура, сонетный жанр, канон, концепция, контекст, образность.

ANNOTATION

Savchyn T. O. D.Pavlechko's Sonnets. Poetics of Genre. – Manuscript.

The dissertation for the candidate degree of philology, on speciality 10.01.01 – Ukrainian literature. – M.P. Drahomanov National Pedagogical University, Kiev, 1999.

The sonnet creative work of D. Pavlychko the Ukrainian poet, the Laureate of T. Shevchenko State Reward, the Laureate of both M.Ostrovsky and M. Rylsky Republican Rewards, is analysed in the dissertation. The ideological – and – thematic richness, the imagery, the invariance of genre as well, as the unique talent of the poet of sonnets are examined on the wide background of the Ukrainian and world sonnet development, from Dante, Petrarka, Shakespeare to “The Penitential Psalms” (1994) by D. Pavlychko.

D. Pavlychko's sonnets are considered as unique phenomenon in the Ukrainian poetry of the 20th century.

Key words: architectonism, genre of sonnet, canon, idea, context, imagery.